

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหาและปัญหา

ความคิดของมนุษย์ถือว่าเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตเป็นอย่างมาก ความเป็นปกติสุขและการดำเนินชีวิตที่ประสบความสำเร็จเป็นผลมาจากการมีประสิทธิภาพของความคิด มนุษย์ควรต้องได้รับการฝึกฝน และการเรียนรู้เพื่อให้สามารถทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ คุณภาพของสมองนั้นมีใช้อยู่ที่การมีสมองเท่านั้น แต่จะอยู่ที่การใช้สมองเป็นสำคัญ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2544 : 18)

ปัจจุบันเรื่องของ “การคิด” และ “การสอนคิด” เป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่งในการจัดการศึกษาเพื่อให้ได้คุณภาพสูง ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกหันมาศึกษาและเน้นในเรื่องของการพัฒนาผู้เรียนให้เติบโตขึ้นอย่างมีคุณภาพในทุกๆ ด้าน ทั้งทางด้านสติปัญญา คุณธรรม ผู้เรียนที่มีความรู้ความสามารถสูง มักจะได้รับการยอมรับและได้รับโอกาสที่ดีกว่าผู้มีความรู้ความสามารถต่ำกว่า (ทิตนา แคมมณีและคณะ, 2544 : 115) การพัฒนาทักษะกระบวนการคิดยังมีปัญหาอยู่มาก จึงต้องรีบศึกษาค้นคว้าเพื่อให้ได้แนวคิดเทคนิควิธีการให้เร็วที่สุด มิฉะนั้นคงไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกและสงครามที่กำลังจะเกิดขึ้นในโลกยุคปัจจุบันและอนาคตคือสงครามความคิด (สุวิทย์ มูลคำ, 2547 : 3)

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับปัจจุบันได้เน้นอย่างชัดเจนในมาตรา 24 ว่าจะให้สถานศึกษาจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนากระบวนการคิดของผู้เรียนการพัฒนาการคิดที่ต่อเนื่องจะช่วยให้ผู้เรียนมีพื้นฐานที่จะคิดสถานการณ์ที่แปลกใหม่ หรือแก้ปัญหาที่ไม่เคยพบมาก่อน อีกทั้งจะทำให้พัฒนาไปเป็นความคิดในระดับสูง (Higher-Order Thinking) หรือสามารถสร้างความรู้ขึ้นได้เองขึ้น (พิมพันธ์ เดชะคุปต์, 2544 : 50) การขยายตัวอย่างรวดเร็วของความสนใจเรื่องความคิดและวิทยาการเรื่องความคิด ทำให้มีผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ เกิดขึ้นเสมอ เช่นทฤษฎีทางความคิดด้านต่าง ๆ สื่อ เอกสาร งานวิจัย ที่ช่วยให้ผู้สอนได้พัฒนาความคิดอย่างชัดเจนรวดเร็ว สะดวกสบายมากขึ้น และสามารถทำให้เจตนาธรรมทางการศึกษาที่ต้องการให้เด็ก “คิดเป็น ทำเป็น” เป็นความจริงได้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2544 : 9)

สมองของเรามีศักยภาพด้านการคิดวิเคราะห์เป็นพื้นฐาน เช่นเดียวกับศักยภาพความคิดเชิงสร้างสรรค์ โดยสมองในส่วนของการคิดวิเคราะห์จะเป็นส่วนเดียวกับสมองในส่วนของการใช้เหตุผล ซึ่งเป็นการทำงานของซีกซ้าย เมื่อรับข้อมูลต่าง ๆ เข้ามาทางประสาทสัมผัส สมองจะทำการตีความข้อมูลที่ได้รับโดยวิเคราะห์เทียบเคียงกับข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องนั้นในความทรงจำ จากนั้น

สมองจะทำการจำแนกแยกแยะความเหมือนและความแตกต่างของข้อมูลที่ได้รับ พยายามเชื่อมโยงสาเหตุและผลของเรื่องราวที่เกิดขึ้น เพื่อความเข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้น (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2547 : 15-16)

การคิดเชิงวิเคราะห์ช่วยให้เราเข้าใจจริง รู้เหตุผลเบื้องหลังของสิ่งที่เกิดขึ้น เข้าใจความเป็นมาเป็นไปของเหตุการณ์ต่าง ๆ รู้ว่าเรื่องนั้นมีองค์ประกอบอะไรบ้าง ทำให้เราเข้าใจข้อเท็จจริงที่เป็นฐานความรู้ในการนำไปใช้ในการตัดสินใจแก้ปัญหา

การประเมินและการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นมานั้น ย่อมมีที่มาที่ไป ย่อมมีสาเหตุมีผล และมีองค์ประกอบย่อย ๆ ซ่อนอยู่ภายใน ซึ่งอาจจะสอดคล้องหรือตรงกันข้ามกับสิ่งที่ปรากฏภายนอก ดังนั้นการจะเข้าใจสภาพที่แท้จริงจึงจำเป็นต้องมีการวิเคราะห์ ก่อนที่เราจะสรุปความ หรือตัดสินใจบางอย่างเกี่ยวกับเรื่องนั้น (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2547 : 24)

การศึกษาระดับมัธยมศึกษามีความสำคัญยิ่งต่อระบบการศึกษาไทย ดังจะเห็นได้จากความพยายามของรัฐบาลในการจัดให้มีการศึกษามากบังคับจำนวน 9 ปี และจัดให้ประชาชนมีสิทธิที่จะได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปี ตามที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กำหนดอย่างชัดเจน ก็คือให้ประชาชนได้จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ด้วยหวังว่าประชาชนที่ได้รับการศึกษาระดับนี้ จะสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันในการประกอบอาชีพ หรือในการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น (พิมพันธ์ เดชะคุปต์, 2544 : 48) ดังนั้นการศึกษาระดับมัศึกษานั้นจะต้องเน้นทักษะทางการคิดให้มากที่สุด เพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนให้สามารถดำเนินชีวิตให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก

สังคมศึกษาเป็นวิชาที่มีความสำคัญมากวิชาหนึ่งในการที่จะพัฒนาผู้เรียนทางด้านทักษะการคิด รู้จักคิดวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นและแก้ปัญหาด้วยตนเอง เพราะต่อไปผู้เรียนจะต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ดังนั้นการที่ผู้สอนให้นักเรียนจดจำอาจเป็นสิ่งล้าหลัง สิ่งที่สำคัญคือการสอนให้นักเรียนได้คิด กล้าคิด กล้าที่ตัดสินใจ ซึ่งจะเป็นสิ่งที่ติดตัวนักเรียนสืบไป

การสอนสังคมศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนท่องจำจึงเป็นสิ่งที่นำไปใช้ประโยชน์ได้น้อย ผู้สอนสังคมศึกษาควรพิจารณาว่าจะสอนอย่างไรมากกว่าจะสอนเนื้อหาอะไร นั่นคือควรมุ่งเน้นกระบวนการเรียนการสอนมากกว่าเนื้อหาสาระวิชาเป็นสำคัญ โดยยังต้องคำนึงถึงจุดมุ่งหมายและการวางแผนการสอนที่เหมาะสม (กาญจนา ศิริมุสิกะ, 2543 : 31)

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน คือวิธีการที่จะนำผู้เรียนไปสู่เป้าหมายหรือจุดประสงค์ การเรียนการสอนที่กำหนด การเลือกกิจกรรมการเรียนการสอนที่เหมาะสมสอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้จึงเป็นความสามารถ และทักษะของผู้สอนในการออกแบบการจัดการเรียนการสอนที่มีประสิทธิผล (วัฒนาพร ระงับทุกข์, 2541 : 47)

การที่ผู้สอนจะทราบว่าผู้เรียนเกิดการเรียนรู้มีความเข้าใจในการเรียนการสอนหรือไม่นั้น ขึ้นของการสรุปบทเรียนโดยผู้เรียนนับว่าเป็นขั้นที่สำคัญ ทำให้สามารถทราบว่าผู้เรียนมีความเข้าใจมากน้อยเพียงใด

การสอนให้ผู้เรียนสรุป จะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจสิ่งที่อ่าน และเพิ่มความจำ สำหรับอายุของผู้เรียนที่จะได้รับประโยชน์จากการสอนให้สรุป จะต้องเป็นผู้เรียนที่อยู่ชั้นประถมศึกษาตอนปลายขึ้นไป (Pressley et al, 1991 อ้างถึงใน สุรางค์ โค้วตระกูล, 2545 : 313)

การจัดการเรียนการสอนในปัจจุบันเป็นการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ให้ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความรู้ด้วยตนเอง ด้วยวิธีการรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ แล้วเลือกสรรข้อมูลที่เกี่ยวข้องและน่าเชื่อถือ ด้วยการใช้หลักการและเหตุผล จากนั้นผู้เรียนต้องรู้จักจัดกระทำข้อมูลที่รวบรวมมา เพื่อนำเสนอสู่การตีความหมายข้อมูลและสรุปผลเป็นองค์ความรู้ หรือเสนอเป็นผลสรุปจากการค้นคว้าในการนำเสนอค้นคว้าอย่างมีความหมาย สามารถนำเสนอในรูปแบบผังกราฟิก เป็นนวัตกรรมการสอนที่ผู้สอนควรฝึกให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และนำไปปฏิบัติ เพราะการสรุปโดยใช้ผังกราฟิกนั้นมีประโยชน์ต่อการคิด และการพัฒนาสมองซีกซ้ายและขวา (พิมพ์พันธ์ เดชะคุปต์, 2544 : 126) ผังกราฟิก (Graphic Organizers) เป็นการแสดงให้เห็นรูปแบบการคิดของผู้เรียนเรียกว่าเป็น “Thinking Map” ผังกราฟิกในการสร้างบทเรียนแบบบูรณาการนี้ใช้การจัดผังเรียกว่าเครือข่ายของความคิด (Web) หรือผังความคิด (Concept Map) ผังกราฟิกนี้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์เกี่ยวข้องของเนื้อหาสาระหรือทักษะในสาขาวิชาต่าง ๆ กับหัวเรื่อง (Theme) ซึ่งเป็นจุดสำคัญ (Focus) โดยใช้กราฟิกแสดงในรูปของการสะท้อนความคิดที่มีอยู่ในเรื่องนั้น ๆ (พิมพ์พันธ์ เดชะคุปต์, 2544 : 172)

ผังกราฟิกเป็นเครื่องมือช่วยคิด ที่ทำให้ผู้เรียนจัดรวบรวมข้อมูล และเป็นความคิดของตนเอง เป็นเครื่องมือที่นำเสนอทั้งภาพ เหตุผล และเป็นตัวจัดโครงสร้างความคิดชนิดกราฟิก ใช้ภาพแทนข้อเท็จจริง / ความคิดรวบยอด และแสดงความสัมพันธ์ระหว่างข้อเท็จจริงใหม่กับเก่า ใช้สำหรับกำหนดกระบวนการและขั้นตอน สามารถใช้ในการสอน (นาตยา ปิรันธนานนท์, 2542 : 14) ซึ่งผู้เรียนจะต้องรู้วิธีใช้ผังกราฟิก ต้องมีโอกาสฝึกฝนให้มากพอสมควร และผู้สอนต้องเป็นตัวแทนแสดงวิธีใช้ผังกราฟิกสำหรับเนื้อหาที่ไม่ซับซ้อนมากนัก (อรจรรย์ ณ ตะกั่วทุ่ง, 2545 : 128)

ผังกราฟิกเป็นแผนผังทางความคิด ซึ่งประกอบไปด้วยความคิดหรือข้อมูลสำคัญ ๆ ที่เชื่อมโยงกันอยู่ในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งทำให้เห็นโครงสร้างของความรู้หรือเนื้อหาสาระนั้น ๆ การใช้ผังกราฟิกเป็นเทคนิคที่ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ในการเรียนรู้เนื้อหาสาระต่าง ๆ จำนวนมาก เพื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจในเนื้อหาสาระนั้นได้ง่ายขึ้น เร็วขึ้นและจดจำได้นาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหาก เนื้อหาสาระหรือข้อมูลต่าง ๆ ที่ผู้เรียนประมวลมานั้นอยู่ในลักษณะกระจัดกระจาย ผังกราฟิกเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ผู้เรียนจัดข้อมูลเหล่านั้นให้เป็นระบบระเบียบอยู่ในรูปแบบที่อธิบายให้เข้าใจและจดจำได้ง่าย นอกจากใช้ในการประมวลความรู้หรือจัดความรู้ดังกล่าวแล้ว

ในหลายกรณีที่ผู้เรียนมีความคิดริเริ่มหรือสร้างความคิดขึ้น ผังกราฟิกยังเป็นเครื่องมือทางการคิดได้ดี เนื่องจากการสร้างความคิดซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรมอยู่ในสมอง จำเป็นต้องมีการแสดงออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรม ผังกราฟิกเป็นรูปแบบของการแสดงออกของความคิดที่สามารถมองเห็นอธิบายได้อย่างเป็นระบบ ชัดเจนและอย่างประหยัดเวลาด้วย (ทิตานา แชมมณี, 2545 : 386) สอดคล้องกับความคิดเห็นของ วัฒนาพร ระจับทุกซ์ (2545 : 96) ที่ว่า ผังกราฟิกเป็นแบบของการสื่อสารที่ใช้เพื่อนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมอย่างเป็นระบบ เพื่อให้เข้าใจง่าย กะทัดรัด ชัดเจน ผังกราฟิกได้มาจากการรวบรวมข้อมูลหรือสาระจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ มาทำการจัดกระทำข้อมูล ซึ่งการจัดกระทำข้อมูลนั้นต้องใช้ทักษะการคิด เช่น การสังเกตการเปรียบเทียบ การแยกแยะ การเรียงลำดับ การใช้ตัวเลข หรือการสรุป แล้วจึงเลือกผังกราฟิกเพื่อนำเสนอข้อมูลที่จัดกระทำแล้วตามลักษณะเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ ที่ผู้นำเสนอต้องการ

สิ่งที่สำคัญที่สุดในการจัดการศึกษาก็คือ ผู้สอนจะต้องพัฒนานักเรียนทางด้านความคิดให้มากที่สุด ดังนั้นผู้สอนจะต้องฝึกทักษะการคิดให้นักเรียน คิดได้ คิดเป็น และสามารถนำไปใช้ในชีวิตจริงได้ ผังกราฟิกแบบผังก้างปลาจึงเป็นเทคนิคอย่างหนึ่งที่น่าสนใจในการที่จะพัฒนากระบวนการคิดของผู้เรียน เพราะผังกราฟิกแบบผังก้างปลาเป็นการนำเสนอข้อมูลอย่างเป็นระบบ กระชับและเข้าใจง่าย สามารถแสดงสาเหตุและผลที่เกิดขึ้น

การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา เขียนในรูปของผังกราฟิกแบบผังก้างปลา (Fish Bone) เพื่อที่จะดูว่าสาเหตุที่แท้จริงของปัญหานั้นอยู่ขั้นตอนใด ใช้ในการวิเคราะห์สาเหตุและผล (Cause-Effect Reasoning) ของปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นการรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับปัญหา โดยผังกราฟิกแบบผังก้างปลาจะช่วยในการคิดหาสาเหตุ ฝึกกระบวนวิธีสาเหตุที่อาจเป็นไปได้ของปัญหาหลักลงไปเรื่อย ๆ

ลักษณะของผังกราฟิกแบบผังก้างปลาจะมีหัวปลา ส่วนนี้ระบุปัญหาหลักที่ต้องการวิเคราะห์ และจะมีก้างหลาย ๆ ก้างแตกแขนงออกไป ประกอบด้วยก้างใหญ่ และแตกออกเป็นก้างย่อยซึ่งแต่ละก้างย่อยสามารถระบุว่ามีปัญหาย่อยอะไรบ้าง และอาจจะระบุลงในก้างย่อยเล็กลงไปได้อีก เพื่อชี้ให้เห็นว่ามาจากสาเหตุอะไร ให้หลักลงไปถึงต้นตอของปัญหา (เกรียงศักดิ์ เจริญศักดิ์, 2547 : 142-143)

ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาการสรุปบทเรียนโดยใช้ผังกราฟิกแบบผังก้างปลาที่มีต่อความคิดเชิงสาเหตุและผล และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสังคมศึกษาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 เพื่อศึกษาว่านักเรียนเกิดทักษะความคิดเชิงสาเหตุและผล และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสังคมศึกษาแตกต่างกันมากน้อยเพียงใด เมื่อใช้เทคนิคการสรุปบทเรียนผังกราฟิกแบบผังก้างปลากับการสรุปบทเรียนตามคู่มือครู ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ได้ดำเนินการเพื่อเป็นประโยชน์ในการส่งเสริมการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเปรียบเทียบความคิดเชิงสาเหตุและผลของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ก่อนและหลังการเรียนรู้ที่มีการสรุปทเรียนโดยใช้ผังกราฟิกแบบผังก้างปลา
2. เพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสังคมศึกษาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ก่อนและหลังการเรียนรู้ที่มีการสรุปทเรียนโดยใช้ผังกราฟิกแบบผังก้างปลา
3. เพื่อเปรียบเทียบความคิดเชิงสาเหตุและผลของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ที่มีการสรุปทเรียนโดยใช้ผังกราฟิกแบบผังก้างปลาและการสรุปทเรียนแบบปกติ
4. เพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสังคมศึกษาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ที่มีการสรุปทเรียนโดยใช้ผังกราฟิกแบบผังก้างปลาและการสรุปทเรียนแบบปกติ

สมมติฐาน

1. นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 กลุ่มที่มีการสรุปทเรียนโดยใช้ผังกราฟิกแบบผังก้างปลา มีความคิดเชิงสาเหตุและผลหลังการเรียนรู้สูงกว่าก่อนการเรียนรู้
2. นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 กลุ่มที่มีการสรุปทเรียนโดยใช้ผังกราฟิกแบบผังก้างปลา มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสังคมศึกษาหลังการเรียนรู้สูงกว่าก่อนการเรียนรู้
3. นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 กลุ่มที่มีการสรุปทเรียนโดยใช้ผังกราฟิกแบบผังก้างปลาและกลุ่มที่มีการสรุปทเรียนแบบปกติ มีความคิดเชิงสาเหตุและผลแตกต่างกัน
4. นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 กลุ่มที่มีการสรุปทเรียนโดยใช้ผังกราฟิกแบบผังก้างปลาและกลุ่มที่มีการสรุปทเรียนแบบปกติ มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสังคมศึกษาแตกต่างกัน

ความสำคัญและประโยชน์ของการวิจัย

1. ด้านความรู้

ทำให้ทราบผลของการสรุปทเรียนโดยใช้ผังกราฟิกที่มีต่อความคิดเชิงสาเหตุและผลและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสังคมศึกษาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2

2. ด้านการนำไปใช้

2.1 ช่วยให้ผู้สอนและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการสอนวิชาสังคมศึกษา สามารถนำความรู้ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ มาใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุง และพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอน เพื่อช่วยให้ผู้เรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนดีขึ้น

2.2 ช่วยให้ผู้สอนและผู้ที่เกี่ยวข้องได้มีทางเลือกในการนำเทคนิคใหม่ ๆ มาใช้ในการพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและทักษะการคิด

2.3 เพื่อเป็นแนวทางในการค้นคว้าวิจัยเพิ่มเติมสำหรับผู้สนใจต่อไป

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัย ดังนี้

1. ประชากร

ประชากรเป้าหมาย (Target Population) ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นนักเรียนกำลังเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาปัตตานี เขต1

2. ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

2.1 ตัวแปรอิสระ (Independent Variable) คือ การสรุปทเรียนมี 2 วิธี ได้แก่

2.1.1 การสรุปทเรียนโดยใช้ผังกราฟิกแบบผังก้างปลา

2.1.2 การสรุปทเรียนแบบปกติ

2.2 ตัวแปรตาม (Dependent Variable) ได้แก่

2.2.1 ความคิดเชิงสาเหตุและผล

2.2.2 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสังคมศึกษา

2.3 ตัวแปรร่วม ได้แก่

2.3.1 ความคิดเชิงสาเหตุและผลก่อนการเรียน

2.3.2 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสังคมศึกษาก่อนการเรียน

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. การสรุป หมายถึง การสรุปเนื้อหาที่เรียนเมื่อสิ้นสุดการจัดการเรียนการสอนแต่ละบทเรียน ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงและความคิดรวบยอดโดยนักเรียน

2. บทเรียน หมายถึง บทเรียนที่เรียนเนื้อหาตามหนังสือแบบเรียนวิชาสังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544

3. การสรุปบทเรียนโดยใช้ผังกราฟิก หมายถึง การนำเสนอข้อมูล โดยการประมวลสาระสำคัญ ๆ ของบทเรียนแต่ละบท เมื่อสิ้นสุดการจัดการเรียนการสอน เป็นการให้นักเรียนได้เชื่อมโยงความรู้ไปสู่การเรียนรู้ในเนื้อหาครั้งต่อไป โดยใช้ผังกราฟิกแบบผังก้างปลา

4. การสรุปบทเรียนโดยใช้ผังกราฟิกแบบผังก้างปลา หมายถึง การนำเสนอข้อมูล โดยการประมวลสาระสำคัญ ๆ เพื่อให้เห็นถึงสาเหตุหลักและสาเหตุย่อย และผลที่เกิดขึ้นจากสาเหตุนั้น โดยส่วนของก้างปลาเป็นการนำเสนอสาเหตุ ส่วนหัวของปลาเป็นผลของสาเหตุ โดยเน้นทักษะกระบวนการเรียนการสอน 3 ขั้นตอน ดังนี้คือ

ขั้นที่ 1 ฟังครูอธิบายเนื้อหา และสนทนาซักถามเพื่อทำความเข้าใจกับเนื้อหา

ขั้นที่ 2 ศึกษาจากใบความรู้ที่ครูแจก เพื่อทำความเข้าใจกับเนื้อหาด้วยตนเอง

ขั้นที่ 3 วิเคราะห์สถานการณ์ที่ครูกำหนด เพื่อหาสาเหตุและผลที่เกิดขึ้นจากเหตุการณ์

สรุปโดยใช้ผังกราฟิกแบบผังก้างปลา

5. การสรุปบทเรียนแบบปกติ หมายถึง การแสดงประมวลสาระสำคัญ ๆ ซึ่งเป็นความคิดรวบยอดจากเรื่องที่ศึกษา โดยการเขียนเป็นข้อความสั้น ๆ

ขั้นที่ 1 ฟังครูอธิบายเนื้อหา และสนทนาซักถามเพื่อทำความเข้าใจกับเนื้อหา

ขั้นที่ 2 ศึกษาจากใบความรู้ที่ครูแจก เพื่อทำความเข้าใจกับเนื้อหาด้วยตนเอง

ขั้นที่ 3 สรุปเนื้อหา โดยการสรุปเป็นข้อความสั้น ๆ

6. ความคิดเชิงสาเหตุและผล หมายถึง ความสามารถทางด้านความคิดเชิงสาเหตุและผลที่เกิดขึ้นจากสถานการณ์หรือข้อความที่กำหนดให้โดยใช้แบบทดสอบวัดความคิดเชิงสาเหตุและผล ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น

7. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสังคมศึกษา หมายถึง ความสามารถทางการจำเข้าใจเนื้อหาเศรษฐศาสตร์วิชาสังคมศึกษา ซึ่งได้จากคะแนนแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น

8. นักเรียน หมายถึง ผู้ที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2549 ของโรงเรียนเบญจมราชูทิศ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาปัตตานี เขต 1